

**ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԿՈՆԴԱԿԸ
ԱՊՐԻԼՅԱՆ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ 50-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ**

**ՎԱԶԳԷՆ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ԶՐԻՍՏՈՍԻ,
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԿԱՄՕՐՆ ԱԶԳԻՍ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ,
ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԶ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ
ԱԹՈՒՌՈՅ ԱՅՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՒ
ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱԾՆԻ**

ԶՐԻՍՏՈՍԱԽԱՆԴ ՍԻՐՈՅ ՈՂՋՈ՞ՅՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ Տ. Տ. ԽՈՐԵՆԱՅ ԱՌԱՋՆՈՅ,
ՊԱՏՐԻԱՐԶԻՆ ՀԱՅՈՑ ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՅ Տ. ԵՂԻՇԷԻ
ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ, ՊԱՏՐԻԱՐԶԻՆ ՀԱՅՈՑ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ
Տ. ՇՆՈՐՀՐԱՅ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ, ՀԱՄՕՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ,
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ, ԶԱՀԱՆԱՅԻՑ ԵՒ ՍԱՐԿԱԽԱԳԱՅ,
ԹԵՄԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ, ԹԵՄԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՂԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԵՒ ՊԱՇՏՕՆԷԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՍՐԲՈՅ ԵՒ ՍԻՐԵՑԵԱԼ ՀԱՄԱՅՆ ՀԱԽԱՏԱՑԵԱԼ
ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

**«Ի մահ համարեալ էին,
և մահք իւրեանց՝ անշուշտ կեանք»:
ԵՂԻՇԷ**

Մեր հինաւորց ազգի պատմութիւնը կենդանի յուշարձան մըն է, մարդկային
աշխարհի հորիզոնին վրայ բարձրացող, շաղախուած ու մարմին առած նահատակ-
ներու արիւնով, բարիին ու գեղեցիկին ծառայելու ստեղծարար հանճարով և սե-
փական ազգ ու ազատ հայրենիք կերտելու սրբազան կիրքով, այն օրէն մանա-
ւանդ, երբ Աւետարանի լոյսը իջաւ ի Հայաստան աշխարհ: Զրիստոսի Աւետարա-
նով հայ ժողովուրդը հաւատաց կեանքին, հաւատաց լոյսին ու շինարար աշխա-
տանքին, և հաւատաց, թէ «սէր ոչ երբեք անկանի» (Ա. Կորնթ. ԺԳ. 8): Եւ այսպէս
ահա բացաւ ան դռները իր հոգիի ուժերուն, դռները լաւիտենական կեանքին:

Հայոց պատմութեան ազգային դարաշրջանը սկիզբ առաւ հինգերորդ դարուն,
հայ տառերու գիտով և Աւարայրի հերոսամարտով:

Աւարայրը լրումը եղաւ հայ ժողովուրդի ոգեկան ուժերու արգասաւորման ու
պայծառ արտայայտութիւնը ազգային ինքնագիտակցութեան, և միաժամանակ
սկիզբը մեր բուն ազգային պատմութեան, որ իր դրոշմը դրաւ լետագայ բոլոր դա-
րերուն վրայ: Վարդանանց և Ղևոնդեանց նահատակութիւնը դարձաւ մեր ժողո-
վուրդի ճակատագիրը: Եւ այդ օրէն ի վեր, ամբողջ հազար և հինգ հարիւր տարի-
ներ շարունակ, մեր նախնիք նոյն հերոսական մարտը շարունակեցին «վասն Յի-

սուսի, վասն հայրենեաց», նոյն «վի բարձրացի կողմն ճշմարտութեան» ոգիով, միշտ մահը մահով լաղթելու հաւատքով:

Այդ արիւնոտ, բայց ազնիւ փառքի ճամբուն վրայ, հայ ժողովուրդի պատմութիւնը արձանագրեց իր վերջին մեծ նահատակութիւնը, յիսուն տարիներ առաջ:

Այսօր, մեր սրտերը ծով վշտով լեցուն, հոգեկան ծանր ապրումներով կ'ոգեկոչենք յիշատակը այն ահաւոր ողբերգութեան, որ սկիզբ առաւ 1915-ի ապրիլ 24-ին և տևեց ամբողջ հինգ տարի, բնաջինջ ընելով Արևմտեան Հայաստանի համայն հայութիւնը սարսափելի տառապանքներու մէջ, կալամակերպուած ու գործադրուած սուլթանական Թուրքիոյ ցեղասպան կառավարութեան կողմէ: Նահատակութեան մօտ երկու միլիոն հայեր: Հրկիպութեան ու քարութանդ-եղան բազմահարկը շէն քաղաքներ և գիւղեր, եկեղեցիներ ու վանքեր, շատերը պատմական հոյակերտ կոթողներ հայ ճարտարապետական հանճարի: «Քաջ նահատակք մեր անկան ի պատերազմի, և սուրբ քահանայք մեր խողխողեցան ի ձեռաց անօրինաց, գեղեցիկ երիտասարդքն զենան ի սպանումն, և բազում կուսանք վարեցան ի գերութիւն, գիրգ կանայք անկան ի տառապանս այրութեան և բազում որբք կականին դառնապէս», և «շինուածք մեր եղեն գերեզմանք դիականց մերոց, և վաստակք ձեռաց մերոց տապալեցան ի վերայ մեր» (Եղիշէ): Այդ սև օրերուն եկած էր պահ մը, երբ «այս աշխարհի վրայ այլևս անհնար էր հայ ըլլալ»: Ամէն լոյս կորսուած կը թուէր և հայոց պատմութեան գիրքը՝ փակուած ու արեան մէջ թառուած:

Բայց ո՛վ անիմանալի խորհուրդ մահուան և կեանքի, և ո՛վ հրաշագործ ոգի հայոց պատմութեան:

Նահատակուած էր ամբողջ ժողովուրդ մը, այո՛, սակայն հայերը չէին մեռած ի սպառ, վասնզի անոնք զոհուել էին հաւատքով ամուր, թէ «կենանք Բրիտոս է և մեռանել՝ շահ» (Փրկիպ. Ա 21): Անոնք «որպէս սկսան քաջութեամբ, նովին և կատարեցին զհանդէս նահատակութեան, լի երկնաւոր սիրովն, և արտափայլեցին իբրև վարեգակն ի մէջ տիեզերաց, որոց և անուանք նոցա գրեալ են ի դպրութեան կենաց» (Յովհ. Դրասխանակերտցի):

Ինչպէս Վարդանանց հերոսամարտի օրերուն և այնուհետև դարեր շարունակ, մահը լաղթող հայոց պատմութեան ոգին անգամ մը ևս պատմեց վարագոյրը անողորմ ճակատագրին ու կեանքի կոչեց մնացորդացը մեր նահատակուած ազգին: «Իւր քաջ որդւոց սուրբ արիւնով» աղիացած հայ ժողովուրդը, հապար հինգ հարիւր տարիներ յետոյ, Կարմիր Վարդանին մեծ աւետիս տուաւ՝ Սարդարաբադով:

Եւ ահա քառասուն և աւելի տարիներէ ի վեր, հայ ժողովուրդի մայր պանդուածը, մէկտեղուած իր նախնեաց մայր հողի վրայ, իր հայրենի հարապատ կառավարութեան հովանիին ներքև, եղբայրական ժողովուրդներու կողքին, իր երջանիկ ապագան կը կերտէ՝ ապահովութեան, խաղաղութեան և լաւաջղիմութեան աննախընթաց պայմաններու մէջ: Իսկ ի սփիւռս աշխարհի ցրուած պանդուխտ հայերը, իրենց աչքերը լառած դէպի վերաշինուող ու ծաղկող Մայր Հայրենիքը, լազեցած կեանքի նոր ափնով և ոգեշնչուած ազնիւ հպարտութեամբ ու վառ տեսիլքներով դէպի հայոց ապագան, կ'երազեն օր մը վերադառնալ յաւերժական Արարատին, իրենց հայաստանցի ըլլալուն և եղբայրներուն մօտ, իրենց տընութեան բաժինը ընծայ բերելու ամենայն հայոց Մայր Հայրենիքին:

Հայոց նահատակութիւնը վերջնապէս պսակուած է լաղթութեան բրաբիոնով ու նոր կեանքի լուսաբացով և վերածնած է մեր հինաւորեց երկիրը Հայաստան, իբրև ազգային պետութիւն:

Հայ ժողովուրդի պաւակները, որ ի Հայաստան և ի սփիւռս աշխարհի, այսօր, մեծ եղեռնէն յիսուն տարի յետոյ, երկիւղածութեամբ կը խոնարհին բիւրաւոր նահատակներու անյայտ գերեզմաններուն առջև ու կ'աղօթեն անոնց ամմահ հոգիներու խաղաղութեան և երանութեան համար: Եւ կը վերանորոգեն իրենց ուխտը՝ սուրբ պահելու անոնց նուիրական յիշատակը ու մնալու հաւատարիմ անոնց լոյս հաւատքին, անոնց հերոսական ոգիին, հայոց ազգը մէկտեղուած և հայոց ամբողջ երկիրը փրկուած տեսնելու անոնց պայծառ եղաւիս:

«Պանծա՛յք դուք ընդ հայրենասիրութեան ձեր, նորոգեցէք ապա պիշատակս նախնեաց» (Ալիշան):

Այսօր, բոլոր հայերուն համար, ուր որ ալ գտնուին անոնք, աղօթքի օր է նաև մեր ժողովուրդի խաղաղ վարճացման ու բարօրութեան համար, մեր նորա-

կերտ հայրենի երկրի անսասանության ու շինության համար, ապրող ու շնչող և լուսի մէջ աճող Մայր Հայաստանի համար:

Մեր նահատակները մեռան ապրելու լուսով և հայ հայրենիքի վերածնունդի տեսլքով:

Այսօր, բոլորիս համար աղօթքի օր է նաև համայն աշխարհի խաղաղության և ժողովուրդներու իրաւ եղբայրության համար, որպէսզի այլևս երբե՛ք աշխարհի երեսին ոչ մէկ տեղ արիւն չհոսի: և մարդիկ սուր չքաշեն իրենց նմաններուն վրայ: Թող խաղաղութիւն ըլլայ աշխարհի բոլոր սահմաններուն վրայ և բոլոր մարդոց սրտերէն ներս: Թող «ողորմութիւն և ճշմարտութիւն պատահեցին, արդարութիւն և խաղաղութիւն համբուրեցին» (Սաղմ. 27, 14):

Մենք, Հայրապետ Ամենայն Հայոց, մեր ազգի պատմության մեծ ողբերգության լիսնամեայ տարեկիցի սեմին, այսու Մեր կոնդակաւ, կ'առաջադրենք ու կը հրահանգենք՝

ա. որ լառաջիկայ 1965 տարին հռչակուի մեր Եկեղեցիին և համայն մեր ժողովուրդին համար ազգային սուգի և աղօթքի տարի:

բ. որ Հայաստանեայց բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, ապրիլ 24-ին տեղի ունենան կրօնական յատուկ արարողութիւններ և հոգեհանգստեան պաշտօններ, աղօթելու համար մեր բիրաւոր նահատակներու հոգւոց խաղաղության և լուսաւորման համար:

գ. որ բոլոր հայ եկեղեցիներուն մէջ, Ս. Սեդանի մը առջև, պետեղուն մշտապաւ կանթեղներ, նուիրուած հայ նահատակներու յիշատակին: Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ մշտապաւ կանթեղ մը պիտի վետեղուի քրիստոնէության առաջին մարտիրոս Ս. Ստեփանոսի սեղանի վերև, ուր և այսուհետև պիտի մատուցուի յատուկ սուրբ պատարագ ամէն տարի ապրիլ 24-ին:

դ. որ բոլոր հայ եկեղեցական համայնքներուն և գաղութներուն մէջ, Հայ Եկեղեցւոյ հովանիին ներքև, անխտիր բոլոր հայկական միութեանց համերաշխ գործակցութեամբ, կապմակերպուին համազգային յուշի և յարգանքի հանդիսաւոր հաւաքոյթներ, դասախօսութիւններ, գրական-գեղարուեստական նիստեր հայ և այլազգի հասարակութեանց համար, նուիրուած Ապրիլյան եղեռնին:

ե. որ հայ եկեղեցական իշխանութիւնները, ազգային-հասարակական կապմակերպութիւնները, պատմագիտական-գրական-մշակութային հիմնարկութիւնները և հայ մամուլը իրենց սեպուն պարտքը համարեն խօսքով ու գործով ոգեկոչելու նուիրական յիշատակը մեծ եղեռնի տարիներուն մարտիրոսացած հայ ժողովուրդին, հայ հոգևորականներուն և գրական-հասարակական մեծանուն գործիչներուն, հրապարակելով հայ և այլազգի հեղինակներու պատմական վկայութիւնները, վաւերաթուղթերը, ուսումնասիրութիւնները, յուշերը և գրական-գեղարուեստական գործերը:

Թող բարեգութն Աստուած, լաւերժական փառքի մէջ, հանգիստ և խաղաղութիւն պարգևէ մեր ազգի նահատակ վաւակներու մաքուր և անմեղ հոգիներուն և իր պահապան Աջը տարածեալ պահէ հայ ժողովուրդի և հայրենիքի վրայ, որպէսզի անոնք լաւերժ ապրին ու աճին և միշտ բարձրանան, աշխարհին ընծայաբերած իրենց արդար վաստակով:

Թող ապրի լաւետ հայ ազգը համայն, որպէսզի շատնայ լոյսը աշխարհի:

«Երանի՛ սգաւորաց, զի նոքա մխիթարեցին: Երանի՛ որ քաղցեալ և ծարաւի իցեն արդարութեան, զի նոքա յագեցին» (Մատթ. Ե 4, 6):

Արա Գևորգի

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տուաւ կոնդակս յ-17-ն օգոստոսի

1964 Փրկչական ամի.

և ի տումարիս Հայոց ՌՆԺԴ,
ի մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի: